

DUBROVČANI, JESU LI HRVATI?

(*Izbor*)

I. Stari Dubrovčani

Ko hoće da ujamči pravi karakter dubrovačke prošlosti u tom smislu da bi mogao odrediti koje od dvaju plemena našega naroda, Hrvati ili Srbi, ima pravo tu prošlost svojom nazivati; red je da ogleda stari Dubrovnik i njegov puk sa tri različita gledišta: narodnog, politično-vjerskog i književnog.

A) Narodnost Dubrovčana

Koja li je plemenska narodnost Dubrovčana, ili drugim riječima jesu li Dubrovčani genetični Hrvati ili Srbi, moći će se tek onda presuditi kad budu tačno utvrđene plemenske razlike između Hrvatā i Srbā. Zato je ovdje potrebno nješto dalje zahvatiti i riješiti najprije ovo prilično zamršeno pitanje: U čemu su se izvorno razlikovali Hrvati i Srbi?

Osobit je etnološki pojav da dok se druga plemena slavenska, kano što uopće ostali narodi evropski, veći i manji, razlikuju među sobom u prvom redu po tom što govori svaki svoj osobiti jezik; Hrvati i Srbi prama dualizmu svojega imena pokazuju unitarnost u jeziku, i to ne samo književnom već i na rodnom, jer naši dijalekti jesu tako slični među sobom da se zaista o njima ne može reći van da su dijalekti jednoga jezika. Kad bi se ta dva imena, Hrvat i Srbin, u narodu promiješano upotrebljavala, te ne bi bilo među Hrvatima i Srbima druge

nikakve razlike, bio bi i to čudnovat pojav komu nema potvrde na polju drugih narodnosti, da se naime jedan narod nazivlje sam sa dva etnička imena; ali u tom slučaju o jedinstvu narodnom ne bi barem bilo nikakve sumnje. Nu poznato je nasuprot da je ime hrvatsko od srpskoga već od najdavnijih vremena geografski odijeljeno, i da Hrvati i Srbi nijesu bili jedno ni prije svoga dolaska na jug, a danas su razdvojeni osim imenom još i koječim drugim; po tom je jasno da su to dva različita slavenska plemena. Zato se je već davno stalo pitati: ako se ta dva plemena izvorno nijesu razlikovala po jeziku, da se nijesu razlikovala barem po tom što je svako govorilo svojim osobitim, iako veoma sličnim narječjem? Da se riješi ovo pitanje, trebalo je najprije upoznati narječja hrvatsko-srpska i granice njihovih oblasti, te isporediti zatim ove potonje s oblastima narodnih imena i vidjeti da li se barem za najstarije vrijeme mogu sva naša narječja privesti na dva, prama broju nacionalnih imena, i da li se zatim područja tih dvaju narječja slažu jedna s domovinom Hrvata, a druga s domovinom Srba.

Poznato je da se danas naš jezik cijepa u tri poglavita dijalekta: štokavštinu, čakavštinu i kajkavštinu. Kako je ova potonja veoma slična na slovenski (kranjski) jezik, to su za nju prosudili njeksi filolozi da nije čisto narječe hrvatsko-srpsko. Ostala su na ovaj način naravno samo dva hrvatsko-srpska narječja, baš kako su i dva imena. Uzelo se je sada istraživati što govore najstarije historijske vijesti o naseljima Hrvata i Srba, i učiti Konstantina Porfirogeneta, koji nam je te vijesti sačuvao. Našla su se ova podudaranja. Porfirogenet priča na jednom mjestu svoje knjige *De administrando imperio* (i to baš u glavi 31) da se je Hrvatska sterala u Dalmaciji samo do rijeke Cetine blizu Omiša, a dalje na jugu da su živjeli Srbi, a danas se začudo čakavski dijalekat proteže *otprilike* upravo do te rijeke. Na temelju toga zaključilo se je odmah: Cetina imala je biti granica čakavcima i u vrijeme Konstantinovo i prije; po tom su čakavci Hrvati, a štokavci Srbi.

Ova je nauka dakako neizmjerno prijala našoj braći Srbinima, jer je to bio divan kapital za srpsku propagandu, tim više što ju je pri povijedao najveći slavenski učenjak našega

vremena, prof. Miklošić. Tu je nauku prisvojila naravno u svojoj knjizi i Omladina dubrovačka. Ali da je ta hipoteza, po kojoj bi samo čakavci bili Hrvati, a štokavci Srbi, sasvim kriva, pokazat će nam jasno ovo što slijedi:

1) Ko uzimlje da je čakavština jezik hrvatski, a štokavština jezik srpski, taj valja najprije da dokaže barem vjerljivost da su razlike što se danas razabiraju između ova dva naša dijalekta postojale i za vrijeme Konstantina Porfirogeneta i još mnogo prije, naime već u VII. vijeku, kad su se Hrvati i Srbi po svoj prilici doselili u svoju današnju domovinu. A naprotiv, znate li do kojih su rezultata došli naši filolozi proučavajući potanje ova narječja? Da se ne može nikako postaviti da bi te razlike bile tako stare. Do ovoga je zaključka došao najprije Daničić, najveći filolog *srpski*, koji je na osnovu toga god. 1874. u Biogradu u visokoj školi ovako učio srpske đake: "Po tome ja mislim da ne može biti drugo, nego da su Srbi i Hrvati jedan narod, samo imaju dva imena, pa se jedan dio zove Srbitima a drugi Hrvatima." Isto misli o razlikama između čakavštine i štokavštine i prof. Jagić; a u najnovije vrijeme složio se je s Daničićem i Jagićem u tom pitanju i prof. Rešetar, *srpski omladinac iz Dubrovnika*, koji u crnogorskom književnom listu "Nova Zeta" lanske godine napisala ovo: "Opaske i primjedbe, kojim je prof. Jagić popratio moju raspravu o čakavštini, štampanu u XIII. knjizi njegova arhiva, a još više njegova privatna pisma, u kojim mi još tačnije i potanje kaza svoje mišljenje i svoje razloge, uvjeriše me da sam se ja u njoj – povedavši se u tomu za Vukom i Miklošićem – uputio od krive premise, da se je srpski (= srpsko-hrvatski) jezik već u najstarije doba dijelio samo u dva dijalekta, pa s toga i došao do *krivoga zaključka* da se, dajbudi za najstarije doba 'Štokavci' mogu izjednačiti sa 'Srbima' a 'Čakavci' sa 'Hrvatima'."

Po ovome bilo bi dakle dokazano da se naš narod u prvo vrijeme svojeg saseljenja na jug, a po svoj prilici ni u X. vijeku, kad je Porfirogenet živio, nije još dijelio u čakavce i štokavce, i tako hipoteza da su Konstantinovi Hrvati čakavci, a Srbi štokavci, biva lišena svakoga temelja.

2) No ta hipoteza ne bi imala nikakva temelja ni onda kad bi se doduše moglo dokazati da su razlike između čakavštine i štokavštine već od najstarijih vremena u našemu jeziku; jer ako su u Porfirogenetovo vrijeme i prije čakavci dopirali na jugu samo do rijeke Cetine, valjalo bi uzeti da se je čakavška oblast s vremenom dalje prama jugu razmakla – jer danas imade čakavaca na kopnu i ispod Konstantinove međe, na poluostrvu Pelješcu, a čakavski govori se danas i na otocima Braču, Visu, Hvaru i Korčuli, a po svoj prilici i Lastovu i Mljetu, koji u Konstantina ne pripadaju Hrvatima – što bi se protivilo historijskim činjenicama, jer mi vidimo nasuprot na svoje oči kako čakavski dijalekat svaki dan gubi terena, što mu ga štokavski preotimlje, te sudeći po jeziku starih dubrovačkih i bokeljskih pisaca i po tragovima čakavskim, što se zatječu u današnjem, osobito dubrovačkom narječju,¹ čakavština je nje-kada imala obuhvatati i svu južnu Dalmaciju.

3) Ali ni ovo nije dosta. Jer sve da bismo uzeli koli da su razlike između čakavskog i štokavskog narječja prastare, toli da je granica između ova dva narječja u vrijeme Konstantinovo i prije bila zbilja rijeka Cetina; pored svega toga Miklošićeva nauka da su čakavci Hrvati, a štokavci Srbi ne može da se uzdrži jer proti njoj vojuje još ovaj argumenat. Ne možemo никако razumjeti kako bi se naš narod na osnovu razlika što se nalaze među čakavskim i štokavskim dijalektom mogao cijepati u dva različita plemena kad su te razlike takove da se one ni danas uz svu filologiju ne dadu tačno odrediti, te su filolozi glede toga pitanja u neslozi među sobom. Ako filolozi ne mogu danas pouzdano ustvrditi za svaki mjesni govor je li govor čakavski ili štokavski (jer se narav čakavskog i štokavskog dijalekta ne sastoji dakako bitno i samo u onom *ča* i *sto*, kako bi kogod mogao misliti) i potom u sumnji su za njeke predjele (npr. za otoke Lastovo i Mljet i njeka druga mjesta na kopnu sjeverne Dalmacije) pripadaju li čakavskoj ili štokavskoj

¹ Te je tragove čakavske pokupio prof. Kušar i objelodanio u *Programu dubrov. gimnazije* god. 1889.

oblasti²; pitamo mi kako je mogao naš prosti narod u staro doba, ako uzmemo još na um da su tada razlike između čakavštine i štokavštine imale barem puno neznatnije, stечи na temelju tih razlika svijest da su u njega dva plemena, ili svaki pojedinac osjećati da je Hrvat ili dotično Srbin, i kako je mogao car Konstantin Porfirogenet onakvom pouzdanošću tvrditi da je međa Hrvatima rijeka Cetina i da su južni Dalmatinci Srbci ako "Hrvati" znači "čakavci", a "Srbi" "štokavci"?

Po svemu ovomu lako se je uvjeriti da je Miklošićeva nazovimo je čakavsko-štokavska nauka, u koju Omladina dubrovačka vjeruje kao u kakvo evandelje, sasvim kriva. Bit će komu još samo začudo kako je tu nauku mogao iznijeti i braniti onakav veliki učenjak kakav je bio prof. Miklošić. Nu nema sumnje da se Miklošićovo zagovaranje takove hipoteze ima do njekle odbiti na simpatije što je po uplivu Vuka Karadžića gospio prama Srbima; a s druge strane valja uzeti to na um da on nije to pitanje, kako se vidi po njegovim djelima, nikad duboko razglabao. Ali treba i to istaknuti da je Miklošiću najtvrdi znak čakavštine ikavski govor, dok je štokavštine naprotiv ijekavski i ekavski govor. On dakle dijeli naš narod na dva plemena ne toliko na osnovu onih razlika što se razabiraju u našem jeziku između čakavskog i štokavskog dijalekta, nego još više na osnovu onih razlika što su postale u tom jeziku po različitom izgovoru starinskoga glasa *jat* (Ђ). A to je nješto drugo. U ovom se slaže s njim i prof. Jagić³, pa u tom se slažemo s njim potpuno i mi. Samo mi tvrdimo da je Miklošić pogriješio što uzimlje da se granice između Hrvata i Srba za najstarije vrijeme imaju odrediti na temelju vijesti sadržanih u 31. glavi Porfirogenetove knjige *De adm. imp.*, dakle da je na jugu granica Hrvatima rijeka Cetina. Za Miklošićem se je u ovome

² I zbilja ko bi mogao npr. za Lastovljane dokazati jesu li čakavci ili štokavci kad oni govore npr. *gušćerica*, *rajak*, *kuća* sa tankim č i drugo još kako čakavci, a ijekavci su, te imaju štokavsku akcentuaciju i druge još štokavske osobine?

³ Vidi njegove rasprave u "Književniku" god. 1864. i *Iz prošlosti hrvatskoga jezika* i u "Arkviju za slav. fil." VI, 1 *Die Umlauterscheinungen bei den Vocalen e, ê, è in den slav. Sprachen* (br. 3).

poveo i Maretić, koji u svojoj knjizi *Slaveni u davnini* (na str. 80 i sl.) veli izrijekom da je Kostantin zato postavio Cetinu za granicu između Hrvata i Srba što su u njegovo doba ikavci imali dosezati do Cetine, a južnije od te rijeke nastavavali su ijekavci. Ali po tome mišljenju trebalo bi uzeti da je oblast ikavskog dijalekta u vrijeme Porfirogeneta mnogo manja bila nego sada (jer danas ikavci dopiru na jugu sve do Neretve, a tako su i na istoku daleko prekoračili Konstantinovu među), da se je s vremenom dakle raširila, dok je nasuprot poznato da se je ona znatno suzila, jer su još u historijsko vrijeme mnogi krajevi (a tim pripada i južna Dalmacija) koji su danas ijekavski napućeni bili ikavcima, pa tako je imalo biti za te krajeve, dapače i za druge još, i u doba Konstantinova, a vjerojatno je čak, kako ćemo naprijed jasnije pokazati, da u njegovo doba ijekavštine nije još ni bilo, već su svi današnji ijekavci tada ikavski govorili.

Jamačno je dakle kako se Konstantinovi Hrvati ne mogu identifikovati s čakavcima, a Srbi sa štokavcima, tako da se ne mogu njegovi Hrvati identifikovati ni s ikavcima, a Srbi sa ijekavcima i ekavcima. Nije prilike napokon postaviti ni to što bi kogod mogao možda misliti da je car Porfirogenet ili koji drugi za nj proputovao sve naše krajeve da se obavijesti gdje se u narodu našem čuje ime hrvatsko, a gdje srpsko, i na osnovu toga da je udario granice Hrvata i Srba. Ovakim poslom ne možemo misliti da se je iko bavio u Konstantinovo vrijeme, jer bi to značilo da je Konstantin imao namjeru da sastavi svojim djelom *De adm. imp.* njeku znanstvenu etnografiju, dok on te namjere niti je mogao imati, jer se u njegovo doba znanstvena etnografija nije uopće još obradivala, niti je uistinu imao; već je njegova namjera bila, kako on to sam tvrdi u pristupu i kako se jasno vidi po sadržaju samoga djela, da sina svoga Romana, koji ga je imao naslijediti na prijestolju, upozna s narodima koji stajahu u svezi, bud prijateljskoj bud neprijateljskoj, s Istočnim Rimskim Carstvom, e da se ovim poznavanjem uzmogne okoristiti kada bude kasnije sam Carstvom upravljaо. Svrha dakle Konstantinove knjige bila je politična, a poučna samo utoliko ukoliko bijaše potrebno uplesti

etnografskih i geografskih crtica, da bi se po njima mogao Roman upoznati s narodima koji mogu koristiti ili nauditi Istočnomu Carstvu. (Isporedi Račkoga *Ocjena star. izvor.*, str. 5.) A s druge strane da je Konstantin udario zbilja na temelju podataka, sakupljenih u samom narodu, o prostiranju imena hrvatskog i srpskog, međe između Hrvata i Srba; ne bi bio rekao da Hrvati dopiru samo do rijeke Cetine kad je pouzdano (kako ćemo mi to naprijed dokazati) da je ime hrvatsko imalo živjeti u njegovo doba u ustima naroda sve do najskrajnjeg juga naše domovine.

Nema dakle o tom nikakve sumnje da Konstantin Porfirogenet, kad u 31. glavi spomenute knjige označuje granice između Hrvata i Srba, ne shvata tim podnipošto *genetične* ili *plemenske* Hrvate i Srbe, već samo *politične*. I ovu istinu priznao je jedan od najvećih naših filologa, koga Omladina dubrovačka krsti *srpskim* filologom, prof. Budmani, koji u velikom akademijском *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, što ga on uređuje kod riječi "Hrvat" raspravljačući o Porfiregenetovim vijestima glede Hrvata i Srba izrijekom veli: "Istina je svakako da Porfirogenit miješa etnografske i politične granice."

[...]

C) Stara dubrovačka književnost

Kad je Omladina sa par doskočica i izvrnutih historijskih činjenica posrbila (kako ona misli) narodnost Dubrovčana i staru njihovu povijest, zapele joj oči i na lijepu dubrovačku staru literaturu. Premda se ta literatura odlikuje upravo svim onim oznakama koje tvore danas negaciju srpstva, opet se ona nije žacala da proglaši to naše blago svojnom srpskoga naroda. A na kojem temelju? Iznijela svoje stare i od nas već pobijene šuplje argumente da je Dubrovnik, gdje je ona knjiga nikla, srpski kraj, a srpski jezik štokavsko narječe kojim je pisana; zatim iskrivivši historiju, kako i smisao onoga što su naši stari pjesnici, naročito Gundulić, pisali, ustvrdila neistinu da je

stara dubrovačka književnost srpskim uticajem izazvana bila, a pjesnici dubrovački da su srpski osjećali. Ali mi tvrdimo nasuprot da se stara literatura dubrovačka, iako nije u ono doba kad je ona cvjetala naš narod još podijeljen bio u dva tabora, kako danas, i po tom se onda ona mogla zvati svojim našeg cjelokupnog hrvatsko-srpskog naroda, – ima danas s pravom smatrati samo granom literature hrvatske. A što tvrdimo, pravni smo evo i dokazati.

I. Da bi dokazala (tobože) srpski uticaj u postanju stare dubrovačke knjige, tvrdi Omladina da je ta knjiga započela već u XIV. vijeku, kad je srpska država, koja je s Dubrovnikom u uskoj svezi stajala, bila u svojem cvijetu (“a što je srpska država rasla i jačala i njini se građani bogatili i Dubrovnik je snaga jačala *kao što vidimo u XIV. vijeku: najveći cvijet srpske države i početak književne radnje u Dubrovniku.*.”) – Ali to nije historijska istina. U XIV. vijeku, u vrijeme srpskog cara Dušana, nema u Dubrovniku još ni traga kakovoj literaturi, van ako Omladina ne smatra literaturom poslovno dopisivanje Republike Dubrovačke sa Srbijom i Bosnom. Tada je Dubrovnik bio doduše već mnogo uglađeniji od Srbije, pa je zato car Dušan i šiljao ovamo svoje mladiće na nauke, ali je u kulturi ipak još daleko stajao od onog stepena na kom se je nalazio poslije u XV, XVI. i XVII. vijeku, kad se je u znanju takmio s talijanskim gradovima. Ovo potvrđuje učitelj Ivan Ravenski, koji je na svršetku XIV. v. živio za njeko vrijeme u Dubrovniku kao kancelar. Po njegovu izvješću o njegovu boravku u Dubrovniku doznajemo kakovo bijaše za onda kulturno stanje u onom gradu, premda on jamačno u tom nješto pregoni. “U Dubrovniku ne bavi se”, veli on, “niko knjigom niti su im umovi naukom izglađeni, niti obrazovanjem opravljeni, već onakovi, kakove je ko sobom u porodu donio. Jedina je briga”, veli on, “ondje sa imutkom, pa zato je upravo i grijeh biti siromah, a najveća slava bogataš.”

Kako različito piše o Dubrovniku Filip de Diversis već god. 1434! Po njemu tu vlada sad sama uglađenost i finoća. Pa koliko su Dubrovčani do znanja i napretka onda držali, pokazuje i to što su oni odredili njeku posebnu, Republike

Dubrovačke dostoјну, zgradu za školu na zgodnu mjestu, udaljenu od gradske halabuke, na dva poda, o kojoj Filip govorи da je njekoć bila oružница, a sada je *disciplinae eruditionis habitaculum*.

Za njegovo vrijeme bijaše u Dubrovniku već dosta učenih ljudi, ali ti su svi pisali samo latinskim jezikom. Narodnim se jezikom počelo pisati *tek na svrhu XV. i na početku XVI. vijeka*. A je li čula Omladina pod čijim je pokroviteljstvom stajala onda Dubrovačka Republika? Zar pod pokroviteljstvom carova srpskih? Tā Srbija je onda čamila pod teškim verigama ropstva! To je bilo, kako smo vidjeli, pokroviteljstvo mogućih kraljeva ugarsko-hrvatskih, koje je počelo god. 1359, a trajalo je do god. 1526. Ono vrijeme bijaše za Dubrovnik zlatno doba njegova života. Ne samo kralj Ljudevit, pod čiju se zaštitu Dubrovčani dadoše, već i njegov nasljednik Sigmund njegovahu Dubrovnik kao zjenicu od oka. Osobito se potonji svojski zauzimao za Republiku u svakom pogledu. Gdje god se je radilo o promicanju njezine materijalne i duševne snage i ticalo se njezinih trgovačkih interesa ili razmaknuća pojedinih međa, nije on propustio a da je snažno ne podupire. Zato se je u to vrijeme ne samo trgovina u Dubrovniku daleko i po moru i po kopnu raširila već se i njegove granice znatno razmakle, a tim se bogastvo njegovo još više diglo. Uz ove prilike lasno se je mogao probuditi narodni život u Dubrovniku, osobito kad su uz ovaj pristala i sama vlastela, koji su uz domaće poslove odbrali za zabavu i domaće pjesništvo.

Nije dakle srpskim, nego upravo hrvatskim uticajem izazvana bila stara dubrovačka literatura.

II. Ali nije Dubrovnik bio onaj dalmatinski grad u komu je najprije zapjevala vila poezije. Prije njega bio se je već proslavio Spljet i susjedni Hvar. Spljet i Hvar udarili su dakle prvi temelj onoj krasnoj zgradi hrvatske književnosti na dalmatinskom primorju, koju je Dubrovnik kasnije onako lijepo dogradio. A da li se dubrovačka književnost razlikuje u čemu od spljetske i hvarske i uopće od ostale dalmatinske literature onoga doba? Tā ni u čemu. Te su obadvije književnosti sa svim jednake, po tom: 1) što obrađuju obadvije gotovo samo

poeziju; 2) što su pjesnici i jedne i druge književnosti ponajviše vlastela, koja goje pjesništvo kao njekakvu aristokratsku zavabu; 3) što je poezija, koli dubrovačka, toli dalmatinska, pu-ko oponašanje tadašnje poezije talijanske u sadržaju i obliku; 4) što je pismo obadviju književnosti latinica; 5) što je jezik kod dalmatinskih pisaca ikavski dijalekat, a tim dijalektom služe se pretežno i prvi dubrovački pjesnici, dok ostali doduše pišu ijekavski, ali ne zaziraju ni od ikavskih oblika; 6) što je naziv za jezik također jednak u obadvije književnosti: ponajviše "slovinski" (u Dalmatinaca: Budinea, Barakovića, Kačića itd., a u Dubrovčana: Vetranića, Gundulića, Đordića itd.), ali i *hrvatski* (u Dalmatinaca: Marulića, Lucića, Zoranića itd., u Dubrovčana: Nalješkovića, Zlatarića, Bruerovića, Stulla); napokon 7) što je među dubrovačkim i dalmatinskim pjesnicima bilo živo pismeno općenje, koje je pripomoglo da se obadvije literature sliju u jednu samu. Ako dakle stara dubrovačka književnost sačinjava po tome s ostalom književnosti dalmatinskom jednu samu književnost, pošto je gornjodalmatinska književnost, kako niko o tom ne sumnja, hrvatska; to je hrvatska također i dubrovačka.

III. A čim bi mogla dokazati Omladina srpstvo stare dubrovačke knjige? Baš ničim. Kad je literatura u Dubrovniku cvjetala, u Srbiji knjiga nije mogla uspijevati, jer je Srbija čamila pod jarmom turskim. Ali bilo je u Srba u starije doba nje-kakve književnosti kano što ima i nova književnost srpska. A stoje li u kakvoj svezi ova stara ili ova nova literatura srpska s dubrovačkom? Ni u kakvoj. Evo što o tom piše u svojoj književnoj historiji sam Novaković, srpski naučenjak: "Prionuše (naše strane) uz zapadnu crkvu i odoše u prosvjeti i *književnosti za Rimom i Latinizmom*. To je *Dubrovnik s Dalmacijom, Gornje Primorje, Hrvatska i Slavonija*." A još očitije piše isti Novaković: "U drugoj polovini XV. vijeka počela se, dospjela je na kraju XVI. do cvijeta, a opala je na XVII. poetska književnost na zapadnom kraju srpskoga naroda u Dubrovniku i Dalmaciji na jeziku narodnom i u pravcu sasvim *osebnome*. Ponikavši zarad udesnih prilika u trgovačkim primorskim mjestima, ostala je kao samoniklica, *sa svim bez ikakve sveze sa*

starom srpskom književnošću, a gotovo i sa novom. One sveze, koje se mogu opaziti među dubrovačkom i novom srpskom književnošću, vrlo su slabe i nisu sveze istorijskog razvijanja.” Ovo se tiče sadržine obadviju literatura; ali ima osim sadržina i nješto drugo što dijeli još oštije dubrovačku književnost od srpske, a to je: 1) pismo, 2) jezik i 3) ime. U Srbu bilo je od pamтивјека само jedno pismo u upotrebi: ćirilsko. I Dubrovčani znali su zato da je ćirilica “srpsko” pismo (*caratteri serviani*) te su je i upotrebljavali u onom diplomatskom dopisivanju sa Srbijom od XII. do XV. v.; ali među djelima prave dubrovačke književnosti nećeš naći *nijedno* koje bi pisano bilo ćirilski. Jezik je srpske knjige bio u staro doba, kako je i danas, dijalekat ekavski; dok su se nasuprot Dubrovčani služili u svojim djelima, kako smo vidjeli, bud ikavštinom, bud i jekavštinom. Ime je srpsko dubrovačkim spisateljima sasvim tuđe. Nema *nijednoga* dubrovačkoga spisatelja koji bi bio, *makar na jednome mjestu*, rekao da je Srbin, ili da je srpski njegov narod ili njegov jezik. Zlatarić i Gundulić zovu Maćedonca Aleksandra Velikoga srpskim kraljem. Gundulić govoreći na jednom mjestu svojeg slavnog epa (pjев. VIII, strof. 143–145) o “slovinskoj državi”, kojom je razumijevao, kako se jasno vidi, narod svoj, kaže da osim Dubrovnika, koji je ostao sloboden, ostali su krajevi te države spali svi pod tursku ili mletačku vlast, a od “slovinskih” krajeva pod turskom vlasti spominje zemlje “krune ugarske”, “bosansku kraljevinu”, zemlje “gdie Herceg gospodio”, ali Srbije ne spominje, premda je i ona bila turska. Tako ne ubrajaju ni Palmotić ni Đordić Srbe ni među svoje “Slovince” u širem smislu, među kojima nalaze se čak Samojedi; premda ovaj potonji znade za “srpske vojne” i “srpske čete”. Stulli nema u svojem rječniku rijeći “Srb” i “srpski”. Ali unatoč svemu tomu Omladini je stara dubrovačka literatura srpska literatura – što je pjesnik Gundulić (tobozje) srpski osjećao! Gundulić, kako smo čuli, Srbinom se nigdje ne priznaje, on Srbije ne smatra dapače ni granom “slovinske države”; usprkos tomu on srpski osjeća – što su mu “svete uspomene slavne i tragične srpskoga naroda”, što “plače nad zlom” Srbije, kako se to vidi iz njegova *Osmana*. Ovo je nauka

koju uči dr. Lazo Tomanović, najveći srpski mudrijaš (v. njegovu njekakvu raspravu o Gunduliću i koju je Omladina usvojila). Može li biti smješnije i budalastije nauke od ove! Ona je po logičnoj snazi posve slična onoj drugoj koju je u "Srpskom glasu" iznio također njeki dubrovački omladinac pod imenom Vlaho Koprivice, a koja glasi kad joj jezgru izvadiš ovako: "Dubrovčani jesu Srbi, zato što su Srbi. Živio! Evviva! Eljen! Inšalah! itd." – Po onoj nauci lako li ti je "omladini dokazati" da su srpski osjećali te Srbi bili čak mnogi tuđinci kako Ranke, "Grimm, Kállay, Šafárik, Kopitar i dr., jer su svi ti srpstvo u zvijezde kovali." A svi Hrvati bili bi zgoljni Srbi, jer ko da ne žali Kosovo, Vidovdan i nevolje ugnjetene raje? Bilo bi nas Srba kako mravi, potamnjela bi sama orijaška Rusija! Nego da je Gundulić barem uzeo kao predmet svojeg epa komad srpske historije – *transeat!* A da je srpski osjećao, bio bi on to jamačno učinio, jer "srpski Nemanja, srpski sveti Sava, srpski car Dušan, srpsko Kosovo, to čini srpski Ja" (u Programu "Srpskoga lista" god. 1880); bio bi on to učinio tim više što je uzeo za zadaću pjevati turske ratove, a od tih ratova niko nije toliko nastradao koliko upravo Srbi; bio bi učinio tim više što je i narodna pjesma koju je poznavao već u njegovo doba pjevala pogibiju kosovsku. Dok Gundulić nasuprot pjeva o Srbima u svojem epu samo nuzgredno u jednoj epizodi u VIII. pjevanju te spominje stvari kojima se Srbin nijedan ne može ponositi: ropstvo i bijedu, pa i to ne spominje toliko svrhom da u nama probudi sažaljenje prama onom potlačenom narodu, već više da uznesi slobodu svog rodnog grada, kako se jasno vidi. A što je Dubrovniku pomoglo da sačuva svoju slobodu "među lavom i drakunom"? Ništa nego vjernost njegovih sinova prama njemu samomu i prama svakomu koji bi se u nj zaklonio. "Cieć tvê vjere kriepke toli – viek ćeš živjet, Dubrovniče!" tako kliče prvi njegov sin. Iz ovoga slijedi da u Srba te vjere nije bilo. I nije doista, jer ju je Vuk Branković grdno pogazio izdavši na Kosovu domovinu svoju. Ono što dakle Gundulić pjeva u svojemu *Osmanu* o Srbima ne služi zaista njima na diku, već više na prijekor i sramotu. I kako rekosmo, sve što je o njima Gundulić spomenuo, tek je uzgredno spomenuo. Glavni je junak

pjesni poljački kralj Vladislav i poljački je narod onaj kome pjesnik pjeva svoje najuznositije hvale. Po logici dr. Laza bio bi po tom Gundulić pravi Poljak.

Nego mi ćemo dr. Lazu i Omladini još nješto opaziti. Ako se po tome što jedan dubrovački pjesnik ima u jednom svojem djelu *jednu jeditu epizodu* koja pjeva zgode iz srpske povijesti, i samo po tom ima ta literatura smatrati srpskom, nije li zar po toj logici puno priličnije držati je hrvatskom (ne osvrćući se na to da je ona hrvatska po svim ostalim kudikamo bitnijim znakovima) kad ima drugi jedan pjesnik dubrovački (Vladislav Menčetić, Gundulićev suvremenik) cijelo jedno djelo (*Trublja slovenska*) posvećeno jednom *hrvatskom* banu, Petru Zrinjskomu? U tom se djelu o Hrvatima pjeva zanosom takovim kakovim nijedan dubrovački pjesnik o Srbima pjevao nije. Čujmo samo ovu kiticu: "Sužanjstva bi davno u valih – Potonula Italija, – O *hrvatskies* da se žalih – More otmansko ne razbijja." –

IV. Stara literatura dubrovačka, pošto je u XVII. vijeku doživjela svoje zlatno doba, počela je sve više propadati, ali nije odmah propala, već je, zasijevnuvši još jedanput u XVIII. v. Žurkovićem (Đordićem), životarila naprijed sve do našega vijeka. Na početku XIX. v. ostavlja književnost hrvatska Dubrovnik i traži sebi drugo središte: Zagreb, gdje u 30-im godinama izazivlje Ljudevit Gaj novi književni pokret, poznat pod imenom ilirskim. Da vidimo sada kako se ponaša Gaj, kako drugi Hrvati prama staroj književnosti dubrovačkoj. Brinu li se oni njome? Tå jedan od faktora što je probudio pokret ilirski bio je ponos što je budilo u srcu preporoditeljā hrvatske knjige ono staro književno blago. Gaj već god. 1836. po hita glavom u Dubrovnik da se bolje upozna s tom književnosti. Njegova "Danica" puni se pjesmama starih dubrovačkih spisatelja. God. 1842. utemeljuje se u Zagrebu Matica ilirska (današnja Matica hrvatska), najzaslužnije hrvatsko književno društvo; a prvo djelo što ona tura u svijet jest Gundulićev *Osman*. Ali Gundulićev *Osman* nije došao potpun do nas: fale mu dva pjevanja. Ta je pjevanja popunio prvi Dubrovčanin Sorgo, ali ne tako vješto da se ne bi poznala tuđa ruka. Daleko

bolje uspio je u tom Ivan Mažuranić, koji je ona dva spjeva tako divno sastavio da je po mišljenju njekih naših učenjaka natkrilio samoga Gundulića. A taj rad Mažuranićev, koji je ugledao svjetlost u ediciji Matičinoj god. 1844, jeste samo plod dubokih studija neumrlog našeg pjesnika oko Gundulića, kojim studijama opažaju se tragovi i u njegovu epu *Smrt Smail-age Čengića*, najveličanstvenijem djelu ukupne hrvatsko-srpske literature. – God. 1867. osnovali su Hrvati drugo znamenito društvo u Zagrebu, akademiju za promicanje znanosti i umjetnosti, a jedan od prvih posala kojih se Akademija laća jeste iznositi o svom trošku na vidjelo bogato blago hrvatskoga jezika i književnosti, koje se je sačuvalo u djelima pisaca dalmatinsko-dubrovačkih, pa se taj posao i danas još nastavlja. Ali to još nije sve. Najbolji hrvatski naučnjaci, kao Jagić, Kukuljević, Marković, Pavić i mnogi drugi, jagme se, da tako kažemo, ko će sjajnije ilustrovati i temeljitije procijeniti plodove starog dubrovačkog pjesništva. Prigodom 300. godišnjice Gundulićeve rođenja Matica hrvatska oprema u svijet s krasnim Markovićevim uvodom drugo znamenito djelo Gundulićeve, *Dubravku*, koja toliko omili hrvatskoj publici da se čak za pozornicu priredi i sjajno prikaže u Zagrebu prvi put već spomenutom prigodom, a drugi put lanske godine za izložbe na čest Dalmatincima, koji su tamo došli. Po svemu ovomu vidi se jasno da su Hrvati privinuli srcu staru dubrovačku literaturu kao svoju vlastitu i da su njoj posvetili sve svoje sile, kao što otac posvećuje za svoje dijete. Ali oni su još nješto učinili, po čem red je zaključiti da je nova hrvatska književnost samo nastavak stare dubrovačke. Oni su naime poprimili isti književni jezik, i jekavštinu, i isto pismo, latinicu, kojim su pisali stari Dubrovčani.

V. A Dubrovčani, kojim su okom oni gledali rad i nastojanje Hrvata oko objelodanjivanja i proučavanja njihove stare knjige? Jesu li oni to osuđivali i prebacivali im da se kite tudim perjem, kako to danas čine njeki tobožnji Srbi u Dubrovniku? Da vidimo. Gaja dočekuju u Dubrovniku najvećim zanosom (ima još živih ljudi u Dubrovniku koji o tom umiju pri povijedati), otvoraju mu svoje biblioteke i natječu se ko će

mu bolje ići na ruku (a ta uslužnost pravih Dubrovčana prama hrvatskim naučnjacima i književnicima koji proučavaju dubrovačke starine, treba priznati, nije još prestala: tā krv nije voda). Pjesnik Ant. Kaznačić pjeva mu pjesme na slavu (*Živi čestit, slavan budi – Mili Gaju, rodna kruno* itd.) i šalje u ime Dubrovčana poslanice *Obljubljenoj našoj braci Hrvatima i Slavoncima* (1848). Njegov sin Ivan August potaknut Gajevim primjerom pokreće u Zadru književni list “Zoru”, te ga uređuje njeko vrijeme u društvu velikog hrvatskog pjesnika Preradovića, koji ispjeva Dubrovniku jednu od najkrasnijih svojih pjesama. Taj isti mladi Kaznačić pomaže god. 1871. Akademiji u Zagrebu urediti knjige Vetranićevih djela i prevodi na talijanski Babukićevu *Hrvatsku slovincu**. Ali da vidimo napokon gdje pišu i objelodanjivaju svoje radeve oko stare knjige dubrovačke oni književnici i naučnjaci rodom iz Dubrovnika koje Omladina broji među svoje, srpske. Jamačno u Biogradu ili u Novom Sadu? A jok! Medo Pucić piše u “Zori dalmatinskoj”, hrvatskom listu, kako smo vidjeli, svoje studije o Žurkoviću, a u Gajevoj “Danici” tura u svijet svoju povijest dubrovačku. A prof. Zore, gdje piše on svoje rasprave o Gundulićevoj poeziji? Bit će u “Glasu” ili “Glasniku” Srpske akademije? Ne, već u “Radu” Akademije zagrebačke. A Budmani – nije li on sam uredio ediciju njekih pjesnika dubrovačkih pod firmom Stari hrvatski pisci? Nijesu li to sjajni dokazi da su sami najugledniji Dubrovčani priznali i priznavaju da je stara dubrovačka knjiga – hrvatska?

VI. Književni pokret srpski započeo je još ranije nego hrvatski, već u početku našega vijeka, Dositijem Obradovićem i Vukom Karadžićem. Ovaj je potonji, valja priznati, stekao neprocjenjivih zasluga za našu knjigu što je prvi iznio na vidjelo književno blago našega naroda (pjesme, priče, poslovice itd.), a nadasve što je sastavio rječnik čistog narodnog govora. Za tu svrhu on je proputovao gotovo sve srpske i hrvatske krajeve. Došao je i u Dubrovnik i premda je Dubrovnik tobože srpski grad, naši se oci nijesu onda ipak ni makli, niti su mu kakovu poštu učinili, a kako njemu, tako ni srpskomu pjesniku i knjazu Petru II. Njegušu, koji je također njeko vrijeme postojao

u našemu gradu! Tu bit će Vuk jamačno dočuo i za staru dubrovačku literaturu. A je li on za nju mario? Posve ništa; a kako on, tako ni ostali Srbi sve do dana današnjega. Jedino djelo starih dubrovačkih pjesnika koji su Srbi štampali, to je Gundulićev *Osman*, kojega prva edicija izade već god. 1827, ali ne u Biogradu zar, već u Budimu. Priredio ju je njeki Jefta Popović; ali je ta edicija dozlaboga nagrđena, a što je najznamenitije, Popović kaže izrijekom da je on našao za potrebito da *posrbi* Gundulića (v. Novaković St.: *Srpska bibliografija za noviju književnost*, str. 143): a to znači da pravi *ekavski* Srbi (kakav je bio i Popović) ijekavca Gundulića nijesu smatrali Srbinom kad su njegova djela posrbljivali! U novije doba priredio je, kako je poznato, Jovan Bošković novu ediciju Gundulićeva *Osmana* čirilicom, ali i on je bio prisiljen promijeniti koješta u jeziku Gundulićevu, čim ga je samo nagrdio, da bi ga njegovi zemljaci zavoljeli. Napokon hrvatstvo dubrovačke knjige priznao je i srpski naučenjak Daničić čim je god. 1867. stupio u odbor što je Zagrebačka akademija imenovala “za izdavanje starih *hrvatskih pisaca*”, te i sastavio sam biografije i pristupe k djelima Dubrovčana Nalješkovića i Vetranića. Neka ne reče možda kogod da je to Daničić učinio zato što se je u Hrvatskoj htjelo da sve izide pod hrvatskom firmom; jer sama Akademija, što Stare pisce tura u svijet, nije li još i danas “jugoslavenska”, a akademijski rječnik, kojega je Daničić bio prvi urednik, nije li *Rječnik jezika hrvatskoga ili srpskoga?*

Ako sad u jedno prikupimo sve što smo raspravljali o starij dubrovačkoj književnosti, to se pred nama istavljuju ove istine, koje nepobitnim načinom utvrđuju hrvatstvo te knjige:

1) Stara dubrovačka književnost započela je u ono doba kad je Dubrovnik stajao pod zaštitom ugarsko-hrvatskih kraljeva, te se mora i smatrati plodom povoljnih prilika koje su tada Republikom vladale.

2) Stara je dubrovačka književnost najtješnje vezana s ostalom hrvatskom književnosti onoga vremena sadržinom, pismom, jezikom i imenom kojim su spisatelji nazivali svoj narod i jezik; dok je sve to od srpske književnosti oštro odvaja.

3) Hrvati su u novije doba uz privolu, povlađivanje i pripomaganje samih Dubrovčana staru dubrovačku knjigu, da tako rečemo, iz mrtvila na život probudili: u kritički sastavljenim i bogatim edicijama pod hrvatskim pečatom svijetu je prikazali, ocijenili i svestrano ilustrovali; dok su je Srbi sasvim odnemarili i kao tuđu smatrali. Hrvati su i privezali, nadasve jezikom, svoju novu knjigu uza staru dubrovačku, čim je od dvije postala jedna sama literatura – *literatura hrvatska*.

II. Današnji Dubrovčani

Ogledali smo prošlost dubrovačku u svim njezinim poglavitim manifestacijama – narodnost, povijest, književnost – i dokazali smo jasno i temeljito da ona nosi na sebi neizbrisivi pečat hrvatski. Srbe to boli, mi znamo, i u nestašici valjanih razloga muče se da pobiju naše argumente doskočicama i psovckama, ali uviđajući po svoj prilici sami da takove stvari ne dokazuju ništa (van neznanstvo i surovost onoga koji ih piše), dopuštaju napokon da je moglo biti kako mi tvrdimo, ali “da za ono što je bilo ne da čifutin ni pare” i red je pogledati što je sada. Sada, tako vele oni, vlada u Dubrovniku srpska ideja i Dubrovnik diše srpskim duhom. Ovo govore oni, a mi tvrdimo da tako nije, i spravni smo protivno dokazati. Zato smo odlučili osvrnuti se i na današnji Dubrovnik i njegov puk, koji ćemo za našu potrebu razdijeliti u tri klase. Prvoj klasi pripadaju oni Dubrovčani koji su knjigom i znanjem od ostalih odvojili, te se proslavili, bud na književnom, bud na političkom polju. Ovi zastupaju, dakako, u prvom redu Dubrovnik. Drugu klasu sastavlja ostali puk dubrovački i okolice dubrovačke osim “Srba”, a u treću kategoriju smjestili smo takozvane Srbe, kojima kanimo također u dušu zaviriti, da vidimo uprav: “što jesu i što nijesu”.

A) Današnji odlični Dubrovčani

Omladina dubrovačka (str. 36) veli za odlične Dubrovčane “koji su osvjetlali lice Dubrovniku” da su svi Srbi, i nabraja pjesnike Meda Pucića i Bana, filologe Budmana i Zoru, juristu Bogišića, zatim “od učenog starine N. Gradi i kanonika Stojanovića, L. Vuličevića i ost. (?) sve do vrijednog pok. Stj. Castrapelli”.

Ovdje mi pitamo najprije Omladinu zašto u svoj popis “odličnih Dubrovčana” nije uvrstila i književnike: oba Kaznačića, Kazalija, Pulića i Vodopića, koji su bez sumnje daleko slavniji i znamenitiji negoli veći dio onih što je ona nabrojila? Ali da se ne trudi, odgovorit ćemo mi sami: samo zato što oni nijesu bili nikada nikakvi Srbi, već su radili samo za ideju hrvatsku.⁴ S istoga razloga nije Omladina spomenula ni naše knezove Puciće (osobito Niku Velikoga⁵ i pok. Rafa), Klaiće i Čingrije, i dr. kojima ćeš danas u Dubrovniku uzalud tražiti preanca po znanju i karakteru. Po ovome dakle vidimo da je Omladina slagala kad je rekla da su *svi* današnji Dubrovčani Srbi; dok mi smo naprotiv nabrojili ne jednoga, ni dva, već devet Hrvata, dakle još više nego oni Srba, i to ljudi neprijeporne znamenitosti.

Nego nama nije ni to dosta. Mi hoćemo još da vidimo jesu li ono zbilja svi Srbi koje je Omladina takovim označila, a koji jesu, kakvi su Srbi.

[...]

B) Današnji narod dubrovački

Nov dokaz za svoju ishitrenu teoriju da u Dubrovniku i okolici živi narod srpski nalazi Omladina u narodnim pjesmama što se tu danas pjevaju i u njekim običajima što kod prostoga

⁴ Vrijedno je spomenuti da biskup Vodopić, jamačno poslije Meda Pucića najbolji od novijih književnika dubrovačkih, u svojoj posljednjoj *Poslanici* izrijekom tvrdi da je njegov jezik *hrvatski*.

⁵ Niko Veliki Pucić govorio je kako se u Dubrovniku to još spominje da za Dubrovčane počinje Evropa u Zagrebu, a ne u Biogradu.

naroda vladaju. Za pjesme tvrdi ona da su srpske, jer im je tobož jezik srpski, a uz to da opijevaju srpske na glasu junake, Lazara, Obilića, Jug Bogdana, Marka Kraljevića i dr., dok su običaji srpski po tom što su jednaki kako u ostalih Srba. Među ovima ističe osobito slavu krsnoga imena, "koja se", veli ona, "svud po Konavlima i u mnogijem dalijem selima još slavi".

Kakav je to dokaz, vidjet ćemo mi odmah. Samo ne znamo dobro što baš hoće Omladina ovim da dokaže: da li to da su stanovnici Dubrovnika i okolice dubrovačke *postanjem* Srbi, ili da srpski *danas* osjećaju? Mi ćemo zato uzeti kao da je bilo u naumu Omladine dokazati obadvoje, i prama tome ćemo i udesiti odgovor, ogledavši najprije koliko su spomenute pri-like jake da dokažu tobožnju srpsku narodnost Dubrovnika i ostalih stanovnika njekadašnje Republike Dubrovačke.

Uzmimo na mjeru prije svega pjesme. Omladina tvrdi da je njihov jezik srpski, nu jezik je taj, kako svak zna, ijekavsko narječe, a da ovo narječe nije srpski, već upravo hrvatski jezik, to smo mi dokazali u pređašnjim dijelovima naše rasprave. Svišno je potom da o tom ovdje raspravljamo. Odgovoriti nam je samo na ovo: 1) Je li istina da pjesme što pjeva narod oko Dubrovnika imaju za *sujet* srpske heroje i njihova djela? 2) Ako je to istina, smijemo li po tom samom faktu označiti te pjesme srpskim, a Srbima narod u kom se pjevaju?

Da se u Župi, Konavlima i ostaloj okolici dubrovačkoj, da-pače i pred samim gradom Dubrovnikom, pjevaju još i danas pjesme o kosovskim i drugim srpskim junacima, to niko ne može poreći; ali niko ne može ni to oporeći da u novije doba mjesto onih junaka sve više preotimlju mah druga modernija lica, među kojima nalaziš i Hrvata kao npr. hajduka Senjani na Iva, od Zadra Todora, Zrinovića i Jelačića bana itd. Kad bi dakle Omladina dubrovačka iz toga što Dubrovčani pjevaju pjesme o srpskim junacima htjela izvesti zaključak da su te pjesme srpske i Dubrovčani po tome Srbi, valjalo bi da dopusti da mi po toj istoj logici zaključimo da su Dubrovčani, na temelju ovoga što smo sad spomenuli, i Hrvati; dapače da su i Mađari i Arbanasi, jer između pjesama narodnih što se kod njih pjevaju imade ih dosta i takovih koje slave glavnim junakom

Sibinjanin Janka, Mađara (János Hunyadi) i Đura Kaštriotića, Arbanasa. Ovaj argumenat po tom kako svak vidi ne vrijedi ništa.

Nego mi sad kao da čujemo Omladinu gdje nas tobože ironičkim tonom pita: Ali ako narodne pjesme što se kod nas pjevaju nijesu srpske pjesme, što su onda? Zar hrvatske? Mi odgovaramo bez okolišanja: Naravno da su hrvatske pjesme. Hrvatske su najprije zato što su nikle na hrvatskom zemljisu, zatim što su sastavljene jezikom hrvatskim. Ako pjevaju rado junake kosovske katastrofe, to je samo radi toga što se je taj događaj radi svojih kobnih posljedica duboko zasjekao u srce ne samo naroda srpskoga već i naroda hrvatskoga, koji sa srpskim od pamтивјека jednaku sudbinu dijeli; našao je dapače odjeka i u samih Bugara, jer i njihove pjesme spominju (kako po svoj prilici i arbanaške) Marka Kraljevića i druga srpska lica Kosovskoga boja. Nu na to prihvatić će po svoj prilici opet Omladina s ironije prelazeći za sarkazam: Tā dokazano je da vi Hrvati nemate nikakvih narodnih pjesama. – Jest, tu je bajku prosuo najprvi Vuk, koji je svoju zbirku pjesama objelodanio isključivo pod srpskom firmom, premda većina je njih porijetlom iz hrvatskih krajeva; pa je širi iza njega propaganda srpska, koja je hrvatski narod svela na same čakavce, te pošto kod njih narodna pjesma s tuđega upliva slabo uspijeva razglasila je da Hrvati nemaju nikakve tradicionalne poezije. Ali da je to prijesna laž, dokazat će nam domalo naša Matica hrvatska kad turi u svijet svoj ogromni i birani *Zbornik narodnih pjesama* pod njihovim pravim hrvatskim imenom.

Ovako je dakle jasno da narodne pjesme što se u Dubrovniku pjevaju ne mogu da dokažu srpsku narodnost Dubrovčana, kako bi to Omladina htjela, i da se uopće te pjesme ne mogu upotrijebiti kao kakav etnički biljeg po kojem bismo mogli razlikovati Srba od Hrvata. Samo po mišljenju prof. Miklošića razlikuju se Hrvati i Srbi među sobom i narodnom pjesmom, ali je dotična njegova nauka (baš kako i ona druga njegova čakavsko-štokavska), kako dokazuju Bogišić i Jagić, odveć slabim argumentima poduprta da bi je čovjek mogao usvojiti.

[...]

Tako ako mi danas promotrimo što znamenuju pojmovi Hrvat i Srbin, uvjerit ćemo se lako da ideju srpsku sastavljaju danas ovi znakovi: 1) U politici – aspiracije, koje se obično označuju imenom Dušanovo carstvo, a koje imaju središtem gravitacije Biograd; 2) u religiji – “sveto pravoslavlje”; 3) u literaturi – osobito, cirilsko pismo, a onda i ekavski dijalekat; napokon tomu svemu pridodat i 4) ime srpsko. Ovo su znakovi srpstva, i tek onaj u koga se svi ti znakovi nalaze smatra se pravim Srbinom. Da vidimo mi sada koliko je tih znakova u dubrovačkoga naroda. Ako izuzmemmo dubrovačke nazovi-Srbe, o kojima ovdje ne raspravljamo, narod što živi u kotaru dubrovačkom nema ni ciglog od svih tih znakova, a osobito nema za ideju hrvatsku najopasnijeg srpskog znaka, onog znaka koji se je u najnovije doba neumornim nastojanjem propagande srpske tolikom snagom opasao da je u svijesti dotičnog puka kod velike većine identifikovan bio sa srpsvom, mislimo vjeru pravoslavnu, jer su svi stanovnici stare Republike Dubrovačke katolici.

Nego ovo još nije dosta. Mi smo ovim dokazali istom da Dubrovčani po svojem uvjerenju nijesu Srbi, nu treba sad da dokažemo da su oni po uvjerenju upravo Hrvati. Zato je red opeta ispitati koje značenje pripada danas pojmu Hrvat. Pojam Hrvat, ko dobro promisli, obuhvata danas ova znakove: 1) U politici – nastojanje za političnim sjedinjenjem svih hrvatskih zemalja s maticom svojom Hrvatskom, koje se u Dalmaciji očituje osobito u biranju zastupnika za Sabor i Vijeće i općinskih zastupstava Hrvatske stranke; 2) u literaturi – latinka i iječavština kao književni jezik i pripoznavanje Zagreba književnim svojim središtem; k tomu još 3) ime hrvatsko. Za religiju, tobože katoličanstvo, ne može niko dokazati da tvori jedno obilježje hrvatstva, kao što “pravoslavlje” tvori obilježje srpstva, jer nećeš naći njednog katolika koji bi se Hrvatom zvao zato što je katolik, kako se hrišćanin zove Srbinom zato što je hrišćanin, niti ćeš među Hrvatima nikada čuti izraza kao *hrvatsko-katolička* vjera, kako se čuje među Srbima

srpsko-pravoslavna. Ova prilika, dapače, da Hrvati nijesu nikada miješali narodnost s vjerom nanijela je njima očevideće štete utoliko što je dopustila da kod njekih katolika Hrvata, kako smo to već na drugom mjestu vidjeli, koji su dulje vremena bili izvrženi srpskoj propagandi gotovo iščezne ime hrvatsko, kako se je to upravo dogodilo u južnoj Dalmaciji, Bosni i Hercegovini.

[...]

Ali vratimo se k našoj stvari i pogledajmo napokon koji se biljezi hrvatstva nalaze kod dubrovačkog naroda. Ako izuzmemo ime hrvatsko, koje se u prostoga puka slabo čuje (premda se je i to u najnovije doba počelo sve bolje širiti), po svemu ostalom Dubrovčani su danas osjećanjem čisti Hrvati. Tako obazremo li se najprije na politiku, nalazimo da su sve općine u okružju stare Republike Dubrovačke hrvatske osim one u gradu, a tako su Hrvati i svi zastupnici osim dvojice-trojice, od kojih opet samo jedan sjedi u Saboru sa Srbima, pa i toga izabrala je Trgovačka komora, koja je sad hrvatska. Ali u gradu Dubrovniku kakva je općina? Do nazad dvije godine bila je hrvatska, pa su je onda Srbi obalili. Ali kako? Ne zar širenjem po narodu prave srpske ideje, već samo isticanjem uskog dubrovačkog patriotizma, pirenjem mržnje proti tuđincima koji su nastanjeni u Dubrovniku i koji pripadaju većinom Hrvatskoj stranci, zatim sipanjem novaca i svakojakim masnim obećanjima itd. I to sve još ne bi bilo pomoglo ništa da se Srbi nijesu združili s autonomašima, koji su u općini u većini i koji im dovele na izbore *dvije trećine* savezničkih glasova. Za ove potonje mogli bi oni reći, pošto se najviše služe narodnim jezikom, te po tom (osim nješto izuzetaka) nijesu nikakvi talijanaši u pravom smislu riječi, da su Srbima srodni; ali oni su naprotiv puno srodniji Hrvatima, od kojih ih danas daleko drži samo njeki prkos i uskost njihova političkog horizonta.

Osvrnamo se još letimice i na kulturne i književne prilike koje vladaju u Dubrovniku. Koliko narod dubrovački voli cirilicu dosta je spomenuti da u Dubrovniku, u tom tobože

srpskome gradu, nijesi nikada vidio proglaša na narod za vrijeme izbora ili općinske objave pisane čirilicom, jer ga narod ne bi čitao, baš kako se ne ističe nikada javno ni srpsko ime, jer ga puk ne ljubi. Tako i list što ga Omladina sada pokreće u Dubrovniku, treba da ga štampa hrvatskom latinicom i ijekavštinom ako hoće da ga puk čita, premda će ga on i tako malo čitati, kako je malo ili ništa k tome i doprinio da se isti pokrene, jer se je novac, kako je poznato, skupio samo kod njekoliko, većinom hrišćanskih, doseljenika bogataša. Što se tiče ijekavštine, koja je danas književni hrvatski jezik, ona se dubrovačkom puku naravno osobito sviđa, jer je to ujedno i njegovo domaće narjeće. Zato se i knjige Matice hrvatske rado čitaju u svom kotaru dubrovačkom, gdje ona ima više stotina članova.

Druga jedna prilika iz koje bi se moglo vidjeti da dubrovačko građanstvo ne trpi danas niti u literaturi srpstva jest podignuće u Dubrovniku spomenika velikom dubrovačkom pjesniku Gunduliću. Premda Srbi iz petnih žila nastoje da se to zbude u čistom srpskom duhu (iako su Srbi za spomenik novčano najmanje doprinijeli, daleko manje od Hrvata), te su tu svečanost u tom smislu već i razglasile novine srpske; ipak njima nije dopušteno ni da prozovu Gundulića srpskim pjesnikom, niti će smjeti da mu na spomen-ploči pišu čirilicom, i bili su čak prisiljeni da povjere radnju spomenika jednom hrvatskom kiparu. Koliko su mogući ti Srbi u Dubrovniku!

C) Dubrovački "Srbi"

Pobili smo neprijepornim argumentima i onu tvrdnju Omladine dubrovačke da su svi odličniji muževi današnjega Dubrovnika Srbi, i onu drugu još netemeljitiju da je vas narod u gradu i okolici zadojen danas srpskim duhom; te dokazali smo nasuprot da su svi odličniji muževi Dubrovnika do najnovijega doba, koli u politici, toli u književnosti, gojili uvijek samo ideju hrvatsku, a narod dubrovački da je po svom patriotičnom osjećaju čisto hrvatski narod, ako izuzmeš samo takozvane Srbе u gradu. Sad nam preostaje još progovoriti koju i o dubrovačkom nazovisrpstvu. Mi ćemo dokazati ovo:

1) da su Srbi dubrovački postali tek u novije doba umjetnim načinom;

2) da su koli brojem, toli uplivom u narodu neznatni; a što je najglavnije

3) da nijesu nikakvi Srbi u pravom smislu riječi, već samo jedna stranka koja se najvoli krstiti srpskim imenom.

Dokaz da je Srpstvo dubrovačko najnovijega datuma jesu sami privrženici te stranke, koji (kad izuzmeš ono malo nedavno naseljenih "pravoslavnih" i dvojicu-trojicu starijih častohlepnih plemića katolika) jesu svi mlađi ljudi, tako da se pojam "dubrovački Srbi" izmjenjuje često s pojmom "omladina srpska u Dubrovniku". I zbilja, niko se u Dubrovniku ne sjeća da se je nazad 20, dapače i manje godina znalo ovdje za kakovu Srbadiju.

Što se tiče postanja dubrovačkog srpstva, to svak u Dubrovniku znade da se je ovo zavrglo i uzgojilo u c. k. mjesnom gimnaziju uplivom njekih profesora, od kojih su poglavita dva: Pero Budmani i pok. Castrapelli. Budmani je prvi utro put ideji srpskoj u Dubrovniku i to na nedužnom polju filologijском, s jedne strane priznajući se pristašom one poznate Miklošićeve nadrinauke da su samo čakavci Hrvati, a svi štokavci Srbi, a s druge strane ulijevajući u srca svojih učenika prezir prama jeziku Zagrebačke škole (što je u ono doba zaostajao u čistoći za jezikom Vukovim) i etimološkom pravopisu, kojim su sastavljeni bili školski teksti, a u isto vrijeme kujući u zvijezde ljepotu Vukova jezika. Ako je Budmani prokrčio put dubrovačkomu Srpstvu, Castrapella ide zasluga što ga je raširio i utvrdio, te podao mu tim politički karakter, što je postigao ne toliko direktnim načinom, uzgajajući naime srpsku misao, koliko neizravnim putem, sijući među svojim učenicima mržnju na hrvatsko ime i narod hrvatski.⁶ Profesori Budmani i Castrapelli jesu dakle oni koji su na umjetan način stvorili u Dubrovniku Srpsku stranku, koja se prama tomu i dijeli u dva

⁶ Koliki je strastveni Srbin bio Castrapelli vidi se ponajbolje iz one njegove literarne kontroversije s Veberom o Ljubišinom jeziku objelodanjene u dubrovačkom "Slovincu", iz koje mržnja na Hrvate očito proviruje. A pok. Castrapelli bio je rođeni čakavac i na Sveučilištu žestoki Hrvat!

sloja: stariji ili Budmanijev i mlađi ili Castrapellijev. Otkad se je Budmani odalečio iz Dubrovnika, a Castrapelli umro, stvaranje umjetnih Srba odmah je jenjalo, premda se ne može reći da je prestalo, osobito među mlađeži, na koju svaka novotarija, naročito ako se ukazuje pod prilikom liberalnosti, imaju uvijek veliku atrakciju. Mi se nadamo da će "Crvena Hrvatska", koja je uzela sebi zadaću da bistri pomućene pojmove i da budi rodoljublje hrvatsko, stati s vremenom posve na put toj nepatriotičnoj struji u našem gradu.

Da je brojna snaga dubrovačkog srpstva zajedno s pravoslavnim neznatna i mnogo manja od brojne snage Hrvatske stranke u Dubrovniku, to je svakomu dobro poznato. Srbi doduše tvrde da su preoteli Hrvatima općinu, ali oni nam je niješu preoteli sami, kako smo to na drugom mjestu napomenuli, nego združeni s autonomašima, kojih ima puno više nego njih i koji su prama tomu i dobili više općinskih prestavnika, tako da je općina dubrovačka danas više autonomaška negoli srpska. Isto tako bi i upliv Srpske stranke u narodu bio posve neznatan da se nije savezala sa Strankom autonomaškom i da ne nastoji osim toga iz petnih žila da zabašuri pred pukom onaj opći srpsko-narodni karakter, koji bi trebalo da ima, ističući samo uski dubrovačko-narodni partikularizam, koji prostome puku uvijek ugada.

Dokazat ćemo napokon i našu potonju tvrdnju da dubrovački Srbi nijesu nikakvi pravi Srbi, jer pravoga srpskoga duha u njih nema.

Što je ono te danas razlikuje pravoga Srba od Hrvata to smo mi pokazali na drugom mjestu, pa to može svak i sam lako vidjeti. Jamačno je da nije samo ime ono što čini danas Srbina Srbinom, već puno više od imena vjera i to "vjera pravoslavna", koja stvara političke aspiracije prama glavnome središtu "srpskog pravoslavlja" i domovini Sv. Save, s kojom je usko spojena i ljubav prama cirilskom pismu, koja je također njeka svetinja vjere hrišćanske. Pravoslavna vjera, Dušanovo carstvo i cirilica to je ono trojstvo koje čini odvajkada srpski Ja, ali koje se sve svodi opet u jedno jedinstvo: "sveto pravoslavlje". Po ovome ne može se uzeti već *a priori* da je Omladina

dubrovačka, koja je po vjeri katolička, prodahnuta pravim duhom i patriotizmom srpskim. Najbolji dokaz da u srcu kato lika srpstvo ne može nikada da uhvati dubok korijen, već je samo nješto vanjsko i privremeno, jesu nam bokeški katolici, koji su njekada također puštali iz ljubavi k slozi da ih njihova braća Bokelji hrišćani nazivaju i svjetu proglašuju za Srbe, ali danas već javno prosvjeduju protiv toga i neće da znadu za ime srpsko otkad su stekli uvjerenje da su srpstvo i pravoslavlje sinonimi. I zbilja u Omladine dubrovačke (ako izuzmeš veoma malen broj njih u kojih kao da ima njeko dublje srpsko osjećanje, premda se i to pojavlja više u formi negativnoj, kao mržnja na Hrvate, što su tobože klerikalci i natražnjaci, jer su ti omladinci svi *slobodni duhovi*, ili, kako veli L. G. Dubrovčanin, ne vjeruju ni u palicu, a katolici su samo po imenu) srpstvo je samo prosta *etiketa* ili krabulja, pod kojom se drugo krije. Dosta je da općiš malo vremena s dubrovačkim Srbima i uvjerit ćeš se odmah da oni ne poznaju nikakvih većih narodnih idea la, već je njihov najveći ponos kad mogu reći *sum civis Ragusanus*, kako ono Rimljani kad su njekada govorili: *sum civis Romanus*. Zato se i razmeću mnogo više imenom dubrovačkim (premda dobar dio njih nijesu niti Dubrovčani) negoli srpskim, koje se potonje ističe samo u tobože većim prigodama, i zato preziru svakoga tuđinka i mrze na Hrvate, što su tuđinci u Dubrovniku većim dijelom Hrvati. Najveće su narodne aspiracije omladinca dubrovačkoga steći ugleda u Dubrovniku i dobiti tu kakovu čast, makar samo bila ona upravitelja štioni ce ili festanjula za Svetoga Vlaha. Omladina je duboko uvjereni da ona zastupa inteligenciju u gradu i da je po njoj Dubrovnik još uvijek onako slavan kako je njekada bio. Zato je svaki među njima literat, svak hoće da napiše barem jedan članak u kojem naravno srpskom listu. Ti su članci napereni svi proti Hrvatima i hoće da dokažu da je Dubrovnik srpski grad, ali kako je u Omladine srpstvo više prkos negoli uvjerenje, to najobičnije biva da se ovakovi tobože učeni članci prometnu napokon u pamflete i osobna napadanja ili u *kundurarije*. Sve ono što je Omladina napisala napose ili po listovima, pisano je latinicom: vidi se po tom da joj ni "srpsko" pismo nije po čudi.

Ali najbolji dokaz da Srbi dubrovački nijesu nikakvi pravi Srbi jest činjenica da mnoge od njih jedva umiješ razlikovat od autonomaša, premda bi između Srba i autonomaša imala bit ogromna razlika, i zbiva se nerijetko da jedan koji je omrknuo autonomaš osvane Srbin ili obratno. Uopće u Dubrovniku i Srbi i autonomaši nijesu drugo nego "Dubrovčani".

Ovim smo svršili svoju raspravu: *Dubrovčani, jesu li Hrvati?* Mislimo da smijemo sad s punim pravom pred cijelim svijetom afirmativno odgovoriti na to pitanje: *Dubrovčani jesu Hrvati:*

- 1) jer Hrvatima pripadaju po svim plemenskim osebinama;
- 2) jer je Dubrovnik njekada pripadao hrvatskoj državi, a stara je Dubrovačka Republika stajala gotovo dva vijeka pod zaštitom kraljeva ugarsko-hrvatskih, dok nije ni u koje doba zavisjela od Srba;
- 3) jer je stara literatura dubrovačka čisto hrvatska literatura;
- 4) jer su najodličniji muževi u Dubrovniku sve do najnovijega vremena gojili i širili koli u politici, toli u književnosti misao hrvatsku;
- 5) jer je danas narod u Dubrovniku i okolici dubrovačkoj po svim svojim karakterima narod hrvatski.

Iz ovoga slijedi kao naravna posljedica da je borba koju vodi danas Hrvatska stranka u Dubrovniku protiv Srba posve opravdana; ona je opravdana tim više što današnje srpstvo u Dubrovniku nije nadahnuto nikakvim višim narodnim idejama, već je naprsto jedna gradska stranka, koja samo iz prkos-a prama Hrvatima hoće da nametne Dubrovniku neprirodno mu srpsko ime.

Hrvati u Dubrovniku

Dubrovčani, jesu li Hrvati?, 1892.